

ЈОВАН ДЕЛИЋ

БЕСЈЕДА О ПЈЕСНИКУ ГОЈКУ ЂОГУ

Поштовани Господине предсједниче АНУРС,
Поштовани чланови Академије и њени гости,
Даме и господо,

Хвала вам на указаној части да вечерас, на овом, за мене највишем мјесту у Републици Српској, говорим о пјеснику Гојку Ђогу, по много чему уникатној пјесничкој појави не само у српском пјесништву већ и у европским размјерама.

Мало је пјесника који су крајем XX стољећа тамновали за своју поезију; мало их је који су своју поезију потврдили својим животом и својом жртвом; мало их је који су испјевали књиге тамничке поезије; мало их је који су поезију схватали толико озбиљно, судбински, за себе и свој народ; који су је држали за вриједност због које се има смисла жртвовати, заложити цијелог себе, па чак и све своје.

Гојко Ђого је платио скупу цијену свом схватању поезије и свом осјећању пјесничке части, и ту цијену плаћа и данас.

Није било храбријег пјесника ни већег јунака пјесничке ријечи од Гојка Ђога, и по томе је јединствен не само у српском пјесништву.

Гојко Ђого је испјевао и рекао оно што нико од нас, нико од преко двадесет милиона бивших Југословена, није смио, нити умιο, на начин јединствен, врхунски, развезујући нам душу, ум и језик, ослобађајући нам мисао и имагинацију, чинећи нас слободним људима у вуненим временима, временима страха.

Гојко Ђого је био, јесте и остаће живи прекор свима који на књижевну ријеч гледају прорачунато и књиговодствено, прилагођавајући је тиранину, партији, високом представнику и ниском

критеријуму, некаквој имагинарној, тобоже јединственој, умној и естетски осјетљивој Европи, или било коме и било чему, осим унутарњој живој ватри те књижевне ријечи и од Бога датој слободи.

Зато вам нећу доцирати нити држати предавање или научни реферат већ ћу вам говорити Ђогове стихове и о Ђоговим стиховима; стихове који су ме потресали и потресају, настојећи да вас понечим лијепим изненадим.

Лијепим?

Зависи шта ви осјећате и доживљавате као лијепо. Потресним, свакако.

Зато ћу вам прво говорити о ономе чега у Ђоговој поезији, по Ђоговом мишљењу, нема, јер је он сувише озбиљан Херцеговац да би пјевао о љубави. А ја не знам ништа ни озбиљније, ни више од љубави: она нас испуњава, уздиже, ствара, рађа, понижава, разара и сатире. Ђого не само да пјева о љубави већ има пјесму какве нема у лирици свијета. Нешто тако никад нико није испјевао, ни написао, нити ће написати. Оваква пјесма се пише само једном. Да је свијет – свијет, та би пјесма имала почасно мјесто у свакој антологији свјетске љубавне лирике. Али свијет је пун гада, крште-ног и некрштеног, рече један незгодан и незабораван књижевни јунак, једног незаборавног српског писца.

Ево те пјесме, у цјелости:

ПОСЕТА

Између нас две решетке,
два плота од гвожђа саливена
и чувар закона
што наше речи осољене сузама
у ваздуху зауставља
и пропире у својим дебелим ушима.

Узалуд голим рукама
чупаш трње из недара
и на длановима ложиш ватрицу
да ме огреје,
пламен до мене не допире.

У овој једночинки
брзо догоревају мрвице речи.
Промрзли штиглић твога језика
мора да шмугне иза зуба
за петнаест минута.

Још имамо времена за једну цигару
и за једну љубавну игру
коју пре нас нико играо није:
– Пљуни ме, шапнула си гласно,
да неми пратилац чује.
И пахуље твоје пљувачке
полетеле су према мени.

Узвратио сам као што доликује
оном што је читав живот
прозукло пиће пио
а уста опрао није.

Хватали смо беле угрушке,
са дланова их лизали
и размазивали по уснама
– љубећи се тако.

Требало је видети ту жеђ,
и страшило од стражара!
Такав сусрет још није забележен
у дневнику казамата.

Овде се романа завршава.
У архиви је остала забелешка:
Због недоличног понашања,
забрањује се посета месец дана.

Шта је ово? То ти љубавна пјесма, и још антологијска? То међусобно скандалозно пљување двоје беспризорних, тобоже зрелих људи? Сигуран сам да би, посебно 1981, већина Југословена подржала одлуку затворских власти о забрани посјета.

А ја, кад помислим на савремену љубавну поезију, прво видим ову језиву љубавну сцену. То није само љубавна пјесма већ доиста „једночинка”, драма. Или готов сценарио за кратак документарни љубавни филм из затворског живота. Све је ту необично и другачије него у било којој љубавној пјесми или причи.

Мјесто љубавног сусретања је Централни затвор у Београду, ЦЕ-ЗЕ ћелија 2/II, самица, нешто потпуно опречно мјесту за љубавне састанке из познате љубавне лирике. Љубавни пар су муж, пјесник затвореник, и његова жена с њедрима пуним трња, које јој забадају куси и репати између двије посјете. Шта ли је све морала претрпјети жена утамниченог пјесника, оптуженог за ружење

и куђење највећег политичког и војног ауторитета, готово божанства? Љубавни састанак је посјета узнику; састанка нема нити га може бити. Између мужа и жене су два реда челичних решетки – „два плота од гвозђа саливена”. Препрека је двострука и неса- владива.

Љубавници нијесу сами већ је ријеч о посјети под присмотром „чуvara закона”, стражара, коме су у пјесми истакнуте дебеле уши. Његов задатак је да слуша, хвата и „пропира” изговорене ријечи брачног пара „осољене сузама”. Интима је разорена присуством трећег, службеног лица.

Жена би да од својих бодљи из њедара наложи на длановима ватрицу и њоме огрије утамниченог мужа, али никаква топлина до њега не допире. Досуђених петнаест минута на мразу брзо цури. Очајна и беспомоћна жена долази најзад на идеју да плувањем савлада челичне препреке и успостави ближи контакт. Плување, које је иначе знак презира и понижења, постаје замјена за пољупце и израз жеље за присношћу и блискошћу. Љубавна жеђ се разгоријева на ужас и запрепашћење стражара, који је постао страшило.

Завршна, осма, строфа је епилог: „Овде се романа завршава”, вели горко иронично пјесник. Љубавни састанак под присмотром и са двоструким гвозденим решеткама као препрекама је пародија сцене љубавног састанка и љубави; пјесма горког сижеа пародија је веселе лирско-епске врсте – романсе. Најзад, тужни епилог овог инцидентног излива љубави и њежности је једномјесечна забрана посјете.

Остаје пјесма за незаборав, као што је за незаборав и посјета каква није забиљежена „у дневнику казамата”.

Утамничени пјесник свакодневно пише писма жени, све док није добио најнеобичнији одговор. Ево и пјесме:

ОДГОВОР НА ПИСМО ИЛИ ДВА ПЛАВА ГОЛУБА

Шта год је било
а ништа није било
написано у тим писмима
која сам из затвора у Скели
сваки дан слао својој жени,
а ни на једно нисам добио одговор.

Осим на последње.

У том писму сам је питао:
Да ли се и овог пролећа

на тераси нашег облакодера
љубе два плава голуба?
Ако је жив онај разбојник,
с прстеном на нози,
што се, слеп од љубави,
опчињавајући своју голуницу,
у ковитлацу бацао у понор
– Пошаљи ми га.
И ништа више.

Сутрадан,
уместо крилатог поштоноше,
долетеше два врана гаврана
и на мој прозор
заковаше нову решетку.

Више ником нисам писао.

Пјесма је састављена од три строфе и три издвојена стиха, по један послуже сваке строфе. Ти стихови су својеврсна ритмичко-интонациони резони.

Из затвора се пишу писма без одговора, макар била и љубавна. Једини одговор је био – уквивање нових решетака на прозор, јер је писмо о љубавној игри голубова затворска власт прочитала као опасну шифровану поруку, чију реализацију ваља спријечити новим гвозденим решеткама на узниковом прозору.

И тако се може читати и тумачити интимна пошта пјесника на робији; пошта коју затворска власт иначе „не чита”.

Тако је, дакле, цвјетала Ђогова љубав, а са њом и љубавна поезија, и преписка, у Падинској Скели 1983. године.

Колико нам је познато, ниједан српски пјесник, никада, није пред судом бранио тако успјешно и ефектно своју поезију, како је то бриљантно чинио Гојко Ђого. Ђогова одбрана поезије пред судом је свјетски раритет и сигурно припада најбољим одбранама те врсте које су икада написане и изговорене на било којем језику. Та одбрана служи на част Гојку Ђогу и као пјеснику, и као моралној и интелектуалној личности највишег реда и интегритета.

Најважнијој интимној одбрани своје поезије припада Ђогова антологијска затворска пјесма „Мој судија”. Пјесников судија, једини и прави, јесте онај у пјесниковим грудима – пјесниково срце. Тај судија не трпи лажи и неумољиво кажњава за свако лицемерје, безусловно захтијевајући од пјесника да буде досљедан себи и својој поезији; да буде у пуној сагласности са собом и са својим

срцем. Та пјесма је достојна да буде изговорена и пред Богом, у цркви, и овдје, у храму науке и умјетности. Ова пјесма – и миса-оно, и морално, и естетски – служи на част Гојку Ђогу и српској поезији:

Судија је слепи слуга судбине,
а судбина има вечерње и јутарње новине.
Срце је моје мени судница,
мој сведок и саучесник
и онај што мојим делима суди.

То је једини храм
у коме веронаук учим
и без стида и страха
перем лице у његовој светој посуди.

Није камено ни гвоздено,
али се ничим не да подмитити.
Колико сам пута хтео
у заветрину да склоним главу,
а срце ми је заповедало
да с главом играм ћушкапе.

Ништа не могу том малом намћору.
Кад му кажем грку реч
или забасам некуд против његове воље,
оно вади ноже из потаје...
А мени се од срца не умире.

Душа је његова баштина,
нико је присвојит не може
и души је добро док је срце греје.

Тако је у мојим недрима,
на данашњи дне, 2. јула осамдесет прве:
мирна разина и ветар у једрима,
мој судија је задовољан мојим делима.

Све три наведене пјесме су из мени најдраже Ђогове књиге *Црно руно* – књиге тамничке поезије, по којој сам назвао Гојка Ђога Црним Аргонаутом српског пјесништва. За разлику од грчких Аргонаута, који су трагали за златним руном, Ђого се огрнуо црним, трагичним руном свога народа и његове историје; свога

двадесетог вијека, којем је испјевао задушницу. Тај прошли, XX вијек, Ђого види као разоран, у знаку логора и тамница, о чему пјева у пјесми „Лек од заборава“:

Ако ишта прослави овај век,
прославиће га логори и тамнице.
То су наше свете задужбине.
Само у једној кланици
петнаест хиљада овчица клано је за дан.
А гозба је трајала годинама.

Додуше, наш је век човекољубив,
гиљотину је послао у музеј,
справе за мучење су хуманије,
имају хиљаду точкића
и не зауставља их нити навија кључић
којим звецкају стражар и судија.

Нове се браве отварају и затварају шифром,
на миг невидљива ока или кажипрста,
нико не види руку која га за грло стеже
нити зна колико га корака дели од бездана.

Двадесети вијек је унапредио технологију мучења и убијања људи, и цијелих народа. Логори су постали фабрике смрти које цинично показују своју саркастичну „човекољубивост“ ефикасношћу масовног убијања и уклањањем примитивних осамнаестовјековних гиљотина и целата. Затвори су постали замјена за љечилишта, бање и болнице.

Пјесма „Задушница минулом веку“ настала је после је *Црної руна*, али носи исто, трагично осјећање свијета и историје. Испјевана је у четири осмерачка катрена, чиме се примиче фолклорној традицији. „Задушница“ је постала својеврсна *нарицаљка*, *џужбалица* за „нашим данима“, што би рекао Дис, и за нашим стољећем. Пјесма има повлашћено, завршно мјесто у књизи *Кукуишин врџи*.

Прва строфа је у знаку посмртне тишине и потонућа у блато, бару и муљ. Замукле су и злогласне ноћне птице, јејина и ћук, иначе, гласници смрти. Трагична судбина једнога народа се одиграла, а ужасно стољеће је преминуло. Рима је мушка; једносложне завршне ријечи у стиховима су носиоци негативног осјећања (*мук, џуњ, ћук, муљ*). Једина боја је црна, боја мркога гуња у који је омотана земља као у какав црни покров:

Око мене дубоки мук,
земљу мрку завио гуњ,
мучи јеја и ћути ћук,
све тоне у бару и муљ.

Пјесник који је цео живот потрошио разгонећи мрак, принуђен је да призна апсолутну побједу мрака и сопствени пораз. Не слуги се никакав извор свјетлости, ни природни, ни вјештачки, људски, у општем мраку чија се власт најављује наредних стотину година. Свијет је претворен у безизлазну мрачну тамницу:

Нигде звезде, нигде свеће,
ни излаза из зиндана,
мраку нико умаћ неће
стотину нових година.

Трећа строфа изражава умор, пораз и препуштеност судбини, односно свођење негативних рачуна историје које, очито, испостављају други, странци. „Вучјем роду” – Ђоговом народу – преостало је да се огледне у „крвавом огледалу” звијер-вијека:

Шта ће бити нека буде,
рачуни су сви на столу,
огледни се, вучји роде,
у крвавом огледалу.

У завршној строфи Ђого призива Манделштамову метафору *века звери*, злогуко гледајући на долазеће стољеће и историјску перспективу свога народа. Вијек звијер је минуо, али још крвочно вампирски шкргуће зубима с онога свијета. Његово младо штене, наступајући двадесет први вијек, спрема се да настави с раздирањем коже вучјега рода:

Веку зверу у понору,
не шкргући с оног света,
кожу ће да нам раздиру
зубићи твога штенета.

Подсјетимо се кратко Ђогових пјесничких књига. За *Тују ѿин-ѿвина* (1967) Рајко Петров Ного вели да је то „друго име за песника, а можда и за поезију уопште”:

Прерушен у пингвина
Шепам између четири зида

Дању пловим ноћу летим
Ноге су весла руке патрљци крила.

Марко Паовица Ђогов наслов разумије као дијалог са Бодлером пјесмом „Албатрос”. Ђогов пингвин се може разумјети као пародија Бодлеровог „Албатроса”, па и пародија романтичног виђења пјесника. Албатрос је усмјерен према *горе* – према небу и висини – а пингвин је усмјерен према *доље* – према води и свијету мртвих – па он може „пробудити узалудне жртве”. *Тућа њинвина* прожета је меланхолијом и иронијом; поступак писања пјесме је поступак загонетања, „завезивања”, „шифровања” језика, тако да је пјесма схваћена као загонетни *шајнопис*, на трагу симболистичке и постсимболистичке поетике.

Метафизичка зебња и пригушена меланхолија својствене су – према Ногу – Ђоговој збирци *Модрица* (1974), обиљеженој завичајним херцеговачким пејзажем, над којим „вихори увек влажна, опрезна вучија њушка”. Модро и плаво су боје херцеговачког ваздуха, тако да је у Хумнини могуће „ваздух употребити као плавило / и плавити платно”. Модро је повлашћено у цитату Валеријеве пјесме „Палма”, гдје налазимо понављања слична онима у Ђоговој *Модрици*:

*Сирџења, сирџења,
сирџења у модром!
Сваки атом бдења
уродиће зрелим плодом.*

И пјеснички језик се отвара према локалној лексици и топонимији, према завичајним стећцима и културној историји, али и према фасцинацијама из дјетињства.

Кукуџа (1977) је компонована према искуству и моделу *Модрице*, али се у њој налазе двије опречне поетичке тенденције: једна херметична, према поезији као тајнопису, а друга сасвим отворена, ангажована, чак и сатирична. Први пут је наговјештена Ђогова поетика „развезаног језика” и сатиричне алегорије и алузивности, па су пјесме „Ономо он” и „У његовој руци” већ снажан наговјештај *Вунених времена*. *Кукуџа* је међа у Ђоговом пјевању – крај „завезаног” и почетак „развезаног” језика. Уосталом, наслов је већ алузија на отров и на Ђогу драгог Сократа. Тај наслов потврђује нарастајућу Ђогову вјеру у поезију као истину о свијету и потребу да се кажу горке и отровне ријечи о сопственом времену и свијету.

Ономо он је фолклорна ознака за демонско и опасно што се не смије именовати како се не би призивало; за Непоменика, „нечист”

и отров из Кукутиног врта. У истоименој Ћоговој пјесми је свемоћни тиранин, „наш гост и домаћин”, крунисана глава на врху пирамиде моћи, оличење тиранина самодршца кога славе „Азијати и свете књиге”; „он нам меси ребра / ми му перемо лице / у небеским судницама”, па се аутентични демон појављује као чист и блистав. Писана као пјесма о Нечастивом, Ђаволу, Непоменику, она је увела у Ћогову поезију будућег јунака *Вунених времена* и технику алегоријске алузивности, што је још изразитије у пјесми „У његовој руци”, којом је сугерисана атмосфера страха, чији је извор у Његовој глави: Он „олово вади из своје главе / и залива нам уста и уши”, како ништа непожељно не можемо ни чути не рећи, док напољу од страха и језе „зуби цвокоћу”. „У његовој је руци вага и тег”, па суди и влада доживотно и неконтролисано, не држећи се закона:

Ако неко пита
По ком закону влада,
Измериће му језик на теразијама.

Закон и мјера му је сопствена гвоздена чизма:

Што му под гвоздену чизму
Не може да стане
– Одсеца.

Ово сатирично-алегоријско усмјерење имају и пјесме „Псето кажипрст”, гдје је кажипрст показивач и потказивач, ухода и шпијун остале браће:

Његово је да пази
Шта раде остали прсти,

и „Велики и мали”, у којој палчић треба да подреди малог како би срушио и понизио великога:

Закуцај у земљу малог брата,
Попни му се на врх главе.
Само се великом помокри за врат
Да и он једном осети
Каква је мала нужда.

Вунена времена (1981) је култна Ћогова књига; књига са судбином, која је постала и судбинска пјесникова књига. „Развезивање”

језика њен је пјеснички програм. „Малом јарцу”, који је метафора пјесника, његов рачвасти језик је „везан у црне везице”:

Одреши га, мали јарче, и пусти
да брсти на улици.

Рачваст језик је отровни, змијски, посколоков језик, који треба извући из ступице, како би се, ослобођен, позабавио нашом несрећом, тематизовао живи живот и његова болна, забрањена мјеста, ослобађајући нас од страха, чија је метафора вуна:

На твом језику поскок скаче
и облизује те изнутра.

Страх и вуна су свуда, у човјеку и око човјека. Страх је човјека претворио у гротескно биће са клупком у трбуху и персијским разбојем на ребрима. Вуна је „звер / длакава и глува”, која се из себе обнавља и непрестано расте, као трава, прекривајући земљу, небо и човјекову душу. Развезаним језиком се побјеђује страх, а претрављени људи – *цуйићи* и *ћуйићи* – што „под камен језик мећу / а вуну носе у трбуху”, постају нарогушени побуњеници.

Активирајући стару словенску митологију, Ђого води своју пјесму „на двије воде”, дајући јој универзалне димензије, као у циклусу „Кућа оца Црнбога”. Црнбог је старо словенско божанство доњег свијета, митолошки претеча ђавола, великог сатиричног, алузивног потенцијала.

Ђого је извео цио звјерињак на улицу и увео у поезију, активирајући сатиричне и алузивне потенцијале басне и животињског свијета. У „Шапату у чеки” сашаптава се са средњовјековним властелином Вуком Влаћевићем из завичајних Влаховића „о високом лову и свињама”. Пјесма је антиципација „буцања земље на комаде”, које је пројектовано седамдесетих, а реализовано деведесетих година XX вијека, и сродно је средњовјековном историјском искуству:

Бркати зубати, грокћу рове,
буцају земљу на комаде
а сви лочу из једне главе.
Од смрада се њихова
у Хумнини не може живети.

Тродјелна пјесма „Звер над зверовима” има мото из старог *Физиолога* и успоставља интертекстуалну везу с традицијом старе

српске књижевности, јесте параболо о смрти најмоћнијег међу моћницима, самозванца цара звијери. У првом дијелу пјесме представља се моћ над моћима звјерске владавине звијери над звјеровима. У другом је слика мртвог великог медвједа и првих реакција безумних животиња, са пародијским цитатом стиха из епске пјесме „Мали Радојица”:

А сад мртав лежи
и шапе му лижу безумне животиње,
њушци својој стока не верује:
није умро, већ се ућутао?

Трећи дио тематизује страх и од великог медвједа, и од његове смрти, али и од његовог васкрсења:

Нико не сме да му измери реп
и огледало под нос принесе,
може звер да васкрсне
и седне на Столицу.

Вунена времена су књига потрес, сложена и вишезначна, сувише једнострано прочитана у загађеном контексту, под притиском судског процеса и лавином политичких дисквалификација; прва и стожерна књига Ђогове трилогије.

Друга књига вунене трилогије је књига тамничке поезије *Црно руно* (2002), мени најдража; књига опјеваног тамничког искуства, горко одболованог и проживљеног; књига којом се Ђого вратио у српску поезију и у књижевни живот. То је књига-житије „исписано на кожи / са унутарње стране”, чија слова ни „прљава рука, ни смрт избрисати не може”. У њој је сажето горко пјесничко искуство и судбина. Пјесник мора да се игра ријечима – гујама присојкињама – да покушава да успостави покидану пошту с небесима. Пјесник је „слепац у легендама” кога „судбина певача гони да изговара / оно што мудри извори прећуткују / и ноћ упреда у своје мрке пређе”. Пјесник је програмски паликућа; луда која у мраку пјева да растјера и побиједи страх:

Буди буктиња, буди муња,
саспи за врат бокал уља
и гурни жишку под кошуљу,
осветли бар своју мрчаву
кад не можеш васељену.

Бољи је тај вишак слепила
и запаљена властита кућа
него клеветуша без језика
и свећа задушна
себи и свом веку.
[...]
Добро је ипак
кад се нађе каква луда
да у мраку запева
и растера страх.

Ђогову вунену трилогију завршава пјесничка књига *Клуйко* (2018), тематски усмјерена на унутарњу муку која нараста као клупко и које се ваља ослободити. Та је мука различите природе и поријекла, о чему пјевају тематски различити, али комплементарни циклуси. Ђогова поезија је и разговор са поезијом и о поезији.

Ђогова вунена трилогија – *Вунена времена* (1981), *Црно руно* (2002) и *Клуйко* (2018) – једно је од најзначајнијих и најаутентичнијих књижевних, посебно пјесничких, остварења у посљедњој петини двадесетого и првој двадесет и првога вијека, не само у српској поезији. Она је потврђена и пјесниковим животом. И по тој потврди је Ђогово дјело јединствено – оно припада најбољој српској, словенској и европској традицији побуњених и прогоњених пјесника и поезије.

Бања Лука, 21. децембра 2021.

Др Јован М. Делић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност са
јужнословенским књижевностима
jovandelic.delic@gmail.com